

suomenkielisen kaunokirjallisuuden kivijalkana. Muista merkkihenkilöistä poiketen Kiven muistoa sävyttää traaginen pohjavire, joka heijastuu myös hänen tuotantonsa arviointiin. Tätä yhteenkietoutumaa voi pitää eräänlaisena suomalaisen kirjallisuuden alkutraumana, jonka pitkä varjo on edelleen nähtävissä. Kiven henkilökohtaisesta tragediasta on tullut osa kansakunnan myyttistä yhteisomaisuutta, jonka moralististen tunnekerrosten läpi kriittisen tutkimuksen on vaikea kaivautua.

Kiven merkityksestä kansallisen muistivarannon keskiössä kertoo hänestä ja hänen tuotannostaan kirjoitettujen teosten lukumäärä, joka ylittää satoihin. Pääosa koostuu kirjallisuushistoriallisista tutkimuksista, mutta mukana on myös muun muassa psykologisia ja psykiatrisia analyyseja, sivistyneistön valtajärjestelmiä Kiven (ja vastinparina Ahlqvistin) kautta kuvaavia teoksia sekä osa- tai kokonaiselämäkertoja, joiden olennaisena osana ovat olleet spekuloinnit Kiven nais-suhteista. Lisäksi leimallista Kivi-kirjallisuudelle on, että nimenomaan miespuoliset tutkijat ovat omistautuneet aiheelle, usein hyvinkin intohimoisesti. Kattavan kuvauksen Kivi-kirjallisuudesta lajierittelyineen tarjoaa Jyrki Nummi *Kiven kirjeet* editiossa¹.

Selkeästi historian alaan kuuluva tutkimus Aleksis Kivestä kuitenkin puuttuu ja siksi onkin ilahduttavaa, että historioitsijana profiloitunut Teemu Keskisarja on tarttunut aiheeseen ja laatinut ”elämäkertomukseksi” nimeämänsä teoksen Kiven elämänvaiheista. Koska elämäkertomus tavoittelee aineistonsa ja dokumentointitapansa perusteella historian tutkimuksellisuutta, arvioin seuraavassa teoksen näistä lähtökohdista käsin.

Lähdetään kirjan nimestä. Pääotsikkona on *Saapasnahkatorni* ja alaotsikkona aiemmin mainittu *Aleksis Kiven elämäkertomus*. Pääotsikon valinta on erikoinen, sillä *Seitsemään veljekseen* sisältyvä Simeonin näynomainen kuvaus matkastaan paholaisen kanssa kuuheen ei millään tavoin rakenna Keskisarjan teoksen sisältöä. *Seitsemässä veljeksessä* episodilla on toki oma merkittävä paikkansa, mutta Keskisarjan elämäkertomuksessa se jää vain kummalliseksi kuriositeetiksi, sivujuonteeksi, jonka yhteyttä Kiven elämänhistoriaan ei eritellä millään analyttisellä tavalla. Varsinainen otsikko onkin *Aleksis Kiven elämäkertomus*. Käsitteellä ’elämäkertomus’ Keskisaari tavoittelee rinnastusta Kiveen, joka puhui *Seitsemästä veljeksestä* elämäkertomuksena.

Teoksen takakansi on toiveita herättävä: se lupaa kuvata ”kuolemattoman kirjailijan elämän ja kuoleman, arkistojen kätkeistä, historioitsijan kaivamana ja kertomana”. Esittelyn alkupuoleen sisältyy Kiveä yleisesti luonnehtiva, mytologisoiva elementti, mutta lopussa annetaan myös lupaus jostakin uudesta, jonka historioitsija kaivaa arkistojen kätkeistä. Tässä ehkä luvataan liikaa, sillä Kiveä on niin moneen kertaan kaivettu arkistojen kätkeistä, ettei aineistollisesti ole kovinkaan

Kivettynyt kuva kansalliskirjailijasta

Teemu Keskisarja:

Saapasnahkatorni. Aleksis Kiven elämäkertomus. Siltala 2018. 272 s. ISBN 978-952-2344-977.

Aleksis Kivi on niitä Suomen historian merkkihenkilöitä, joiden elämänkulku on piirtynyt kansallisen itseymmärryksemme syviin kerroksiin. Siinä missä Snellman tunnetaan kansallisfilosofina, Lönnrot *Kalevalan* luojana ja Mannerheim sotasankarina, Kiven paikka on tukevasti

helppoa löytää mitään uutta. Kaunokirjallisten teosten lisäksi Kiven itsensä jättämä lähdeaineisto rajoittuu pienen määrään kirjoja, ja muu elämäkerrallinen aineisto koostuu jälkikäteen kerätyistä muistitiedosta.

Aineiston rajallisuuden Keskisarjakin joutuu myöntämään ja kuten viitteistä käy ilmi, Kivi-kuvaa rakentaessaan hän nojaa pääosin samaan entuudestaan sangen tunnettuun aineistoon. Kirjallisuudesta erityisesti Viljo Tarkiainen ja Kiveä koskevaa muistitietoa niin ikään viljalti hyödyntäneen Hannes Sihvon tutkimukset ovat helposti luettavissa Keskisarjan perusmateriaalina. Paljon muutakin tutkimuskirjallisuutta Keskisarja on hyödyntänyt, mutta suuri osa tästä on syystä tai toisesta jäänyt mainitsematta. Muutenkin viiteapparaatti on sangen viitteellinen; sieltä löytyy jotakin, jos löytyy, mutta suurempi osa on unohtunut tai kohdentuu satunnaisesti, usein hyvinkin triviaaleihin tietoihin. Viitteet eivät myöskään läheskään aina kohtaa kirjallisuusluettelon tietoja.

Aineistollisesti uuttakin Keskisarja kuitenkin tarjoaa, erityisesti Kiven elinympäristöä kartoittaessaan. Nämä osat olivat ainakin itselleni teoksen kiintoisinta luettavaa. Harmi vain, että myös näitä kohtia vaivaa viiteapparaatin puutteellisuus. On vaikea uskoa, että esimerkiksi Helsingin kouluoloja ja sosiaalista ympäristöä koskevat tiedot ovat sellaista yleistietoa, etteivät ne kaipaisi tarkkoja viitteitä. Jo tutkimuseettisestikin tarkennus olisi ollut välttämätön. Sama tietysti koskee muitakin kohtia, joissa esityksen alkuperä on selvästi tunnistettavissa, mutta jotka ilman viitteitä menevät kuin huomaamatta Keskisarjan nimiin. Muun muassa oikeuden pöytäkirjat sekä yliopiston kurinpidollinen aineisto on sen sijaan kiitettävästi dokumentoitu ja tuovat muutenkin teokseen tuoreuden tuntua.

Rakenteellisesti Keskisarja etenee pääluvuissa elämäkerrallisesti – lapsuudesta kuolemaan. Alaluvut ovat lyhyitä tapauskuvia, jotka rakentuvat saman muistitiedon pohjalle, jota erityisesti Tarkiainen ja Sihvo ovat tutkimuksissaan käyttäneet. Tulkinnoisakaan ei juuri ole havaittavissa eroa. Yllättävää on, ettei Keskisarja historiantutkijan otteellaan millään tavoin haasta esimerkiksi muistitiedon pohjalle rakennettua, mytologisoitunutta Kivi-kuvaa, vaan päinvastoin uusintaa sitä estoitta. Ainoita inhimillistäviä piirteitä hän nostaa esiin teoksensa lopussa hahmotellessaan Kiven oma-kuva ja muiden kuvaa hänestä velkojen ja sairauksien synnyttämässä syöksykierteessä. Tulkintana tämäkään ei ole aivan uniikki, mikä sek in jää Keskisarjalta mainitsematta.

Vaikka kanonisoituneen Kivi-kuvan purkamisen ei toki tarvitse olla mikään tavoite, olisin kuitenkin odottanut Keskisarjan historioitsijana pureutuvan tarkemmin niihin aineistollisiin ongelmiin, joita koko Kivi-tutkimukseen, erityisesti sen elämäkerralliseen puoleen, liittyy. Kuten Keskisarjakin toteaa, pienen kirjekokoelman lisäksi Kivi-kuva on rakennettu sellaisen muistitiedon

vara an, josta suuri osa on koottu kymmeniä vuosia Kiven kuoleman jälkeen. Samaan aikaan itsenäisyyttä tavoittelevassa Suomessa vahvistui myös Kiven kanonisointi suomenkielisen kirjallisuuden kirjajalkana, mikä sävytti sekä kerääjien että informanttien motiiveja. Eino Leino asetti Kiven vuonna 1909 ”suomalaisen kirjallisuuden itsenäisyydenjulistukseksi” ja onnistui lyhyessä esseessään² hahmottelemaan hänestä sellaista luonne- ja kirjailijakuva a, jossa kiteytyivät monet Kivimytologian keskeiset, edelleenkin tunnistettavat piirteet. Varsinaisen pohjan Kivi-tutkimukselle loi kuitenkin Kiveä koskevan muistitiedon kerääjänä ansioitunut Viljo Tarkiainen, joka väitteli vuonna 1915 *Seitsemästä veljeksestä* ja jatkoi tämän jälkeen Kivi-tutkimuksiaan myös elämäkerrallisella alalla. Näillä tutkimuksillaan Tarkiainen viitoitti Kivi-mytologian pääl injat ja niihin myös Teemu Keskisarja olennaisilta osin nojaa.

Muistitiedolla on epäilemättä tärkeä rooli historian-tutkimuksessa, mutta samalla sen käytön metodisista rajoista on myös oltava tietoinen. Muistitietoon liittyvän problematiikan Keskisarja tunnistaa joissakin yksityiskohdissa, mutta ei anna sen häiritä kokonaiskuvan rakentamista – päinvastoin, hän ottaa siitä kaiken sensaatiomaisimman irti. Niinpä hän aloittaa elämäkertomuksensa draamatyisesti vanhalla ja sittemmin tieteellisestikin vääräksi osoittautuneella spekulatiolla Aleksis Kiven aatelisista juurista – ”Jos tuomari Carl Adlercreutz toukokuussa 1797 tuikkasi tiineeksi nurmijärveläisen Maria Juhontyttären [...]”. Jossittelustaan huolimatta Keskisarja hyödyntää juurua jatkossa estottomasti.

Ensimmäinen lause viitoittaa erinomaisesti myös sitä kielellistä tyyli suuntaa, jolla Keskisarja kauttaaltaan mehevoittaa elämäkertomustaan. Persoonallinen kielenkäyttö on historiantutkimuksessa epäilemättä eduksi, mutta vanhan koulukunnan edustajana liittäisiin siihen olennaisesti eettisyyden ja kohteen kunnioittamisen (en kaunistelun) kriteerit. Tältä osin Keskisarja monesti horjahtaa yli harmaankin alueen. Jos ’vittuilun’ ’kusemisen’, ’kyrpiintymisen’ ja muiden vastaavien ilmausten sujautamista tieteelliseen tekstiin pidetään rohkeutena ja tuoreena päivytyksenä nykyaikaan, niin siinä Keskisarja on onnistunut jopa yli odotusten. Minusta ne ovat vain rehvakasta lapsellisuutta. Voi myös kysyä, muistuttaako karnevalistisuudessaan vetävä tyylijaji enemmän Kiven vastustajien, etenkin Agathon Meurmanin kielenkäyttöä kuin Kiven omaa ilmaisutapaa, vaikka *Seitsemässä veljeksessä* kiro sanoja sopivissa kohdin viljelläänkin.

Minun makuuni tarpeettoman karkeita ilmaisuja esiintyy erityisesti, kun kyse on naisista. ”Tiineeksi tuikkaaminen” selittyy shokeeravan alun dramatiikalla, vaikka tieteellisesti tuikkaus onkin osoittautunut floppiksi. Myös ”huora” aikalaisilmauksenakin särähtää korvaan. Ikävän alentuvalta tuntuu kuvaus: ”Joku ruotsalainen ’ilonymfi’ näytti mallia, enimmät olivat paljaspyllyisiä stadilaisia ja maatiaisia.” (s. 135) Omituinen on

myös kannanottomainen heitto: "Aleksis hakkaili, likisti, piiritti ja hienokseltaan häiritsi palvelustyttöjä. Käytös ei aiheuttanut miituu-kimitystä..." (s. 133). "Neekeriä" esiintyy myös mielestäni tarpeettomasti (s. 62–63). Ja epäkunnioittavan yleistävästi Keskisarja nimittelee "lahoiksi akoiksi ja ukoiksi" niitä, joista "kansanrunot nyhdettiin" (s. 149) samoin kuin "esivaltaa edustavia ummikkoruotsalaisia peruukkipäitä, joiden yhteys kansaan rajoittui torppareiden rääkkäämiseen ja piikojen makaamiseen" (s. 158). Näiden ylilyöntien vastapainona esitys useimmiten soljuu rehevästi eikä häiritse vanhemman täti-ihmisenkään kielikorvaa.

Kokonaisuudessaan Teemu Keskisarjan teos kertoo muistitietoon nojaavan elämäkerrallisen Kivi-tutkimuksen kivettyneisyydestä. Kanonisoitu nero-kultti hakee elämäkertomuksessa vahvistusta siitä samasta aineistosta, jolla se aikanaan luotiin. Tulkintoja valikoiden jyrkkä mustavalkoisuus Kiven ja Ahlqvistin välillä on uusinnettu, samoin on muistettu Kiven ihastukset ja kumottu epäilykset hänen ja Charlotta Lönnqvistin yhteiselön lihallisesta luonteesta. Tippuri- ja kuppavelvet on nostettu esiin, sairauskertomukset kerrattu, vesihoidot muistettu ja homoepäilyt katteettomina hylätty. Näiden seikkojen merkitystä Kiven elämätkulussa lainkaan väheksymättä jää kyselemään, eikö historiantutkimuksen menetelmin todella pääse tämän syvemmälle. Eikö esimerkiksi muistitietoaineiston kattava metodinen käsittely voisi avata uusia visioita ja tarjota samalla mahdollisuuksia Kiven suppean kirjeaineiston ja jopa kirjallisen tuotannon uudelleenluentaan. Tällöin huomio ehkä kiinnittyisi uusin katsein myös Kivi-mytologian katvealueisiin kuten esimerkiksi kirjallisen tuotannon feminiinisten puolten taustoihin, naisten vaikutukseen Kiven maailmankuvan muotoutumisessa ja ylipäättänsä siihen, mistä kerääjät, kertojat ja tutkijat ovat vaienneet.

Irma Sulkunen, professori emerita
Tampereen yliopisto

1. Jyrki Nummi, Aleksis Kiven elämät. Teoksessa *Aleksis Kivi Kirjeet. Kriittinen editio*. SKS 2012, 20–74.
2. Eino Leino, Aleksis Kivi. Teoksessa *Suomalaisia kirjailijoita. Pikakuvia*. SKS 1983 [1909], 20–29.